

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Jit Peters, Eugène Sutorius e.a.

Uit vrije wil. Waardig sterven op hoge leeftijd

Boom | 2011 | 112 pp. | € 12,50 | ISBN 9789461053497

Stervenshulp als nieuwe luxe voor de happy few

door *Jan de Visser*

De auteur is theoloog, oud-wethouder en advocaat.

De kern van *Uit vrije wil* bestaat uit het wetsvoorstel 'toetsing van stervenshulp aan ouderen'. De zeventigplusser bij wie een 'vrijwillig, weloverwogen en duurzaam verzoek' leeft, zou volgens dit wetsvoorstel het recht krijgen om een stervenshulpverlener in te schakelen die zonder een strafbaar feit te plegen de gevraagde taak verricht. Die taak houdt in het verschaffen (niet toedienen!) van een daartoe geschikt farmacologisch middel. Kort gezegd: een min of meer gezonde zeventigplusser die aangeeft klaar te zijn met het leven wil dood en iemand moet hem daarbij helpen.

Het boekje – dat de neerslag vormt van een zogeheten burgerinitiatief – bevat naast een voorwoord en het wetsvoorstel een viertal interviews met zeer persoonlijke verhalen van bekende Nederlanders. Afgesloten

wordt met een zeer kritisch tegengeluid van Govert den Hartogh, emeritus-hoogleraar ethiek aan de Universiteit van Amsterdam. Het directe gevolg van deze heel persoonlijke benadering is dat er een betrokkenheid op de verhalen en de bijbehorende vraagstelling ontstaat. Als dan ook nog bij herhaling de ethicus-theoloog H.M. Kuitert geciteerd wordt, dringt de vraag zich op: wat kan toch eigenlijk het bezwaar zijn tegen hulp bij zelfdoding? Waarom zou het CDA hier moeite mee moeten hebben? Waarom zou het CDA tegen deze wet moeten stemmen?

Het antwoord op die prangende vragen kan allereerst worden gevonden in de laatste bijdrage – in de tegenstem van Den Hartogh. Volgens hem is de wet om een aantal redenen overbodig. Ten eerste is ook thans lang niet alle hulp bij zelfdoding strafbaar en ten tweede valt al geruime tijd het existentiële lijden eveneens onder de werking van huidige euthanasiewetgeving. De kritiek van Den Hartogh is steekhoudend, maar behoeft wel aanvulling.

* * *

Volgens het Burgerinitiatief Voltooid Leven beschikt de oudere met een doodswens over een vorm van autonomie die wettelijk verankerd moet worden, omdat deze autonomie in onze cultuur verankerd zou zijn (pp. 33, 57, 63). De enige onderbouwing van deze stelling is een verwijzing naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, waarin de bescherming van de persoonlijke integriteit een belangrijke plaats inneemt. *A contrario* redeneert de Initiatiefgroep Uit Vrije Wil vervolgens dat de Universele Verklaring nergens de plicht tot leven heeft opgenomen en dat daarom de mogelijkheid van een zelfgekozen dood een universeel mensenrecht is. Daarmee is de onderbouwing van autonomie als ankerpunt van dit wetsvoorstel erg mager.

Het begrip autonomie heeft een lange geschiedenis en rijke inhoud. Volgens Kant duidt het op het vermogen van de mens om zich te laten leiden door een universele morele wet, die vaak indruist tegen de eigen verlangens. Bij het liberaal getinte autonomiebegrip van John Stuart Mill gaat het om een sterk geloof in de combinatie van morele waarheid en vooruitgang (lees: geluk). En bijvoorbeeld Charles Taylor betoogt dat de menselijke autonomie het niet kan stellen zonder zaken waarop zij nu juist géén greep heeft.

Opvallend is dat het begrip autonomie zich in de loop der eeuwen heeft ontwikkeld, maar bij geen enkele filosoof samenvalt met louter subjectivisme of egoïsme. De autonomie waarop de initiatiefgroep zich echter beroept tendert wel in die richting en is hoofdzakelijk gebaseerd op toevalligheden. Zo is het toevallig dat de eenentwintigste-eeuwse mens op het idee komt dat hij zelf wel kan bepalen of het leven 'af' is. Economi-

sche onafhankelijkheid en een zoölogisch mensbeeld waarin de relatieve zinloosheid van het leven de boventoon voert, completeren het beeld.

Zelfbeschikking of autonomie worden steeds meer uitgehold tot egocentrische vormen van angstregulatie. De angst voor controleverlies over het individuele zelf komt in *Uit vrije wil* goed naar voren (Jan Terlouw, p. 42): 'Ik wil verantwoordelijk blijven voor mijn eigen leven tot het laatste moment.' Maar meer nog dan angst om de beschikking over het zelf c.q. de eigen autonomie te verliezen, leeft de angst voor de dood en de angst voor een zinloze oude dag (Dick Swaab, p. 85): 'Mijn leven bestaat uit onderzoek en andere activiteiten die je niet meer kan doen als het brein het laat afweten. En dan heeft het leven geen zin meer.' Of nog pregnanter (Mies Bouwman, p. 18): 'Mensen hebben niet gevraagd om geboren te worden, mogen ze dan alsjeblijft aan het eind wel zeggen dat het genoeg is geweest?'

* * *

Waar *Uit vrije wil* de autonomie van de mens tot in het onnatuurlijke oprekt, ontbreekt in het gehele boek aandacht voor de existentiële angst voor de dood. Dat is vreemd, want met de dood kunnen omgaan hoort bij het leven. En omgaan met de dood is omgaan met de angst die daarmee is verbonden. Waar een klassieke tekst uit de protestantse traditie zegt dat het leven niet anders is dan een 'gestadige dood', onderstreept zij de stelling dat leven weinig anders is dan de angst voor de dood niet leidend te laten zijn.

Angst voor de dood is een van de drijfveren van het leven. Een mens werkt voor zijn brood om een hongerdood te voorkomen; mensen willen rijk worden om geen zorg te hebben over alles wat hen dichter bij

B
O
E
K
E
N

de dood kan brengen. Leven is dus omgaan met de angst voor de dood. Onze tijd gaat daar duidelijk op een andere manier mee om dan vroeger. Tegenover de angst voor de dood stond vele eeuwen lang de zekerheid of het verlangen dat de mens opgenomen werd in een hogere heerlijkheid. Het tijdelijke werd verwisseld met het eeuwige. Dat perspectief is tegenwoordig grotendeels verdwenen en wat rest is het tijdelijke, het stoffelijke en het materiële.

Hoezeer de tijden ook veranderen, de angst voor de dood verdwijnt niet. Die angst ziet er wel anders uit: de oude angsten voor geesten, spoken, duivels, een wraakzuchtige God en de hel hebben plaatsgemaakt voor 'moderne' angsten, zoals eenzaamheid, technologische ontwikkelingen, sociale vereenzaming, ecologische rampen en metafysische zinloosheid.

Het zijn deze angsten van de moderne mens die de achtergrond vormen van het Burgerinitiatief Voltooid Leven. Men poogt een antwoord te geven op wat in feite de angst voor een zinloze oude dag van moeite en verdriet is die voorafgaat aan het onvermijdelijke einde. De vraag is echter of politici en beleidsmakers zich uitsluitend door

.....

De angsten van de moderne mens vormen de achtergrond van Uit vrije wil

.....

deze angsten moeten laten leiden. Mij lijkt in ieder geval dat een wet nooit het antwoord kan zijn op de existentiële vragen die onlosmakelijk met ons bestaan zijn verbonden.

* * *

De vraag is waar dit wetsvoorstel dan wel

een goed antwoord op is. Als men mogelijkheden wil creëren om op wettelijke basis de regie over het eigen leven te behouden, dan zijn er namelijk reeds voldoende opties voorhanden. Naast Den Hartogh heeft ook de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in juni 2011 gewezen op de mogelijkheden die de huidige euthanasiewetgeving biedt. De wet is volgens deze inzichten overbodig. Daarnaast rijst de vraag waarom er hulp van *anderen* nodig is bij zelfbeschikking? Waarom is er wetgeving nodig om zelfbeschikking te reguleren? Als het individu zelf uitmaakt hoe het wil leven, is er ten diepste geen enkele wet die aan die wens tegemoet kan komen. Eerder is het andersom: een wet perkt per definitie alle idee van zelfbeschikking in.

Onderzoek heeft aangetoond dat er slechts een zeer laag percentage patiënten is dat hulp bij zelfdoding wenst zonder dat er bijkomende klachten van medische aard zijn. Het wetsvoorstel biedt daarmee een oplossing voor een probleem dat in kwantitatief opzicht nauwelijks bestaat. Waarom dan toch dit onderwerp op de maatschappelijke agenda plaatsen? In de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel laten de initiatiefnemers zich danig in de kaarten kijken, wanneer zij schrijven dat 'de naoorlogse generatie (...) nu geleidelijk in de laatste levensfase belandt' (p. 57). Na die constatering staat de Memorie van Toelichting in de eerste persoon meervoud geschreven: het gaat de initiatiefnemers letterlijk om 'ons'. Het onderwerp autonomie in relatie tot een zelfgekozen dood is pas belangrijk nu zij – de (bijna) zeventigplussers – eraan toe zijn. Dat lijkt op een selectief en manipulatief gebruik van het begrip door een generatie die sinds 1968 zijn leven wijdt aan

B
O
E
K
E
N

het opeisen van ongelimiteerde vrijheden. Gaat het hier in wezen niet om het realiseren van stervenshulp als een nieuwe luxe voor de happy few?

De vraag is hoe dit wetsvoorstel vanuit christendemocratisch perspectief moet worden beoordeeld. Behalve bij het kennelijke eigenbelang van de babyboomers kunnen vragen worden gesteld bij het arbitraire van de leeftijdsgrens, bij het feit dat de wet alleen zou moeten gelden voor zeventigplussers die minstens twee jaar Nederlander of EU-onderdaan zijn, en bij wat een 'duurzaam verzoek om stervenshulp' precies is. Zorgwekkender nog is het mens- en wereldbeeld dat uit het initiatief naar voren komt. Van solidariteit met het zwakke is onvoldoende te merken. Er spreekt weinig liefde en eerbied voor het leven uit. Maar schrijnend is vooral het gebrek aan levensbeschouwelijke inzichten op alle fronten. De grote levensvragen krijgen nergens enige verdieping en krijgen niet eens de ruimte om hun stem te laten horen in dit debat. Natuurlijk hoeft de ethiek van de ene levensbeschouwing niet te heersen over andere, maar als in kwesties van leven en dood zelfs alle schijn vermeden lijkt te worden om ethisch aspecten in te brengen, spreekt daaruit een grote leegte. De vraag dringt zich op of het hier niet voornamelijk pragmatische ad-hocwetgeving betreft.

* * *

Naast alle mogelijke kritiek moet toch ook gezegd worden dat het burgerinitiatief kennelijk een onderwerp op de agenda zet dat leeft. Er zijn veel ouderen die aan zinledigheid lijden. Er zijn veel aanstaande ouderen die opzien tegen een zinloze ouderdom. Tegelijkertijd krijgt de zin van het leven

invulling door de levensbeschouwing die men heeft. De uitdaging aan alle vormen van levensbeschouwing is daarom of de al dan niet metafysisch georiënteerde levensvisie een woord heeft voor die ouderen die niet dodelijk ziek zijn, maar ook geen zinvolle betekenis aan hun dagelijks leven kunnen toedichten?

Meer in algemene zin doet de vraag zich voor welke zinvolle plek de maatschappij kan bieden aan hen die genieten van de successen van weleer (AOW en pensioen), maar tegelijkertijd aan die successen ten onder dreigen te gaan? Een maatschappij waarin aan ouderen een wettelijk gesanctioneerde escape wordt geboden die alleen en uitsluitend met henzelf rekening houdt, is de naam samenleving niet waard. Ouderen vragen kennelijk om een heroriëntatie van de hele maatschappij.

Het filosofisch gat in dit wetsvoorstel laat zien hoe instrumenteel ons mensbeeld vaak is: ons bestaansrecht dreigt samen te vallen met de vraag of we nog wel van nut zijn. Mijns inziens spreekt uit dit wetsvoorstel en het begeleidende boek de behoefte aan een veel meer participerend en reflexief mensbeeld. De oudere blijft tot aan zijn laatste snik deel van een groter geheel waaruit veel motivatie is te onttelen om voort te leven en waaruit op tal van manieren hulp verleend kan worden bij de moderne problematiek van de gezonde zeventigplusser. Zo wordt de mens als relationeel wezen volop te midden van zijn gemeenschap gesteld en is de hele samenleving als het ware betrokken op het welzijn van ook het oudere individu. Dan is overlijden echt waardig en meer dan slechts stoppen met leven.